

De »levende« og de »døde«

En indholdsanalyse af en grundtvigsk bondes erindringer set i lokalt, socialt og kulturelt perspektiv.

Indlæg til et forskningsseminar.

Af Palle Ove Christiansen

En del af de nye institutioner, som så tydeligt ser ud til at være med til at ændre livsformerne i det danske agrarsamfund i sidste halvdel af forrige århundrede, har deres rod i det, vi noget uklart kalder for de folkelige bevægelser. Etablering af f.eks. friskoler, valgmenigheder, skytteforeninger og forsamlingshuse er ofte – med rette eller urette – blevet kædet sammen med tilstedeværelsen af ideologiske/religiøse bevægelser på lokalt plan (1). Nogle af de kulturelle forestillinger og symboler, som f.eks. hørte det grundtvigske bondemiljø til, eksisterer stadigvæk og har således faktisk i snart 100 år været i stand til at udvise en påfaldende overlevelsessevne, omend indholdet i denne »kultur« og dens manifestationer idag er et andet end i 1800-tallet (Bjørn 1976).

Man må dog være opmærksom på, at der i forrige århundredes sidste årtier også fandtes landlige miljøer, som ikke var grundtvigsk prægede eller væsentligt påvirkede af andre religiøst inspirerede ideologiske bevægelser. Hvis man vil søge at påvise en sammenhæng mellem hele det danske samfunds forandring i landbrugsmæssig, økonomisk og politisk henseende og fremkomsten og institutionaliseringen af ideologisk/politiske, lokale bevægelser, som f.eks. den grundtvigske, må man også være interesseret i spørgsmålet om, hvorfor bestemte egne *ikke* fik noget »grundtvigsk bondemiljø«. De fik måske også forsamlingshuse og skytteforeninger, men kan på ingen måde kulturelt eller ideologisk siges at være karakteriserede af grundtvigsk selvidentifikation eller verdensopfattelse.

Formålet med dette bidrag er at forsøge at påvise visse væsentlige forudsætninger for, at landbefolkningen i et midtsjællandsk godsområde i forrige århundrede ikke blev mærkbart påvirket af grundtvigianisme, Indre Mission

eller lignende. Det studerede område omkring det forhenværende stamhus Giesegård har ofte været betegnet som en »i åndelig henseende død egn«.

For at forstå baggrunden for, at visse egne i folkelig henseende er blevet betegnede som »døde« eller »levende«, må vi naturligvis først søge at indkredse, hvad disse betegnelser dækker. Problemet er ikke her af diffusionistisk karakter. Det drejer sig for mig ikke om, hvornår eller hvordan grundtvigianismen blev »spredt« eller »modtaget«, men mere om, hvordan den i forskellige miljøer blev opfattet, hvordan den manifesterede sig, og hvordan den blev institutionaliseret. Og omvendt: hvad kendetegnede livsformen i de egne, som ikke blev grundtvigsk påvirkede? En kirkehistorisk definition af grundtvigianisme har i denne sammenhæng kun begrænset interesse. Man kunne i stedet udmærket beskrive grundtvigianisme i landmiljø ved at analysere grundtvigske bønders kulturelle manifestationer som et samlet udtryk for grundtvigsk norm i en given social sammenhæng. Bedre ville det imidlertid være, om vi kunne se denne norm udtrykt i konflikt med eller kontrast til andre ikke specielt grundtvigske normer, holdninger, adfærd etc. Altså f.eks. hvorledes en grundtvigsk bonde støder an mod andre bønders vurderinger og levevis, og hvordan han derigennem opfatter de andre, sig selv og sin folkelighed. At vi i et sådant punktstudie kommer til at operere med én bondes holdninger som noget, der for ham per definition var positive værdier, gør ikke noget. Dette forøger kun vor mulighed for konkret at se, hvad der i det helt lokale perspektiv kendetegnede livsformen i et sådant hjem i forhold til hans naboers.

Med udgangspunkt i en levnedsskildring fra udkanten af det ovennævnte område har vi netop mulighed for nøjere at kunne analysere en sådan bondes holdninger til sine – i hans øjne – døde omgivelser. Gennem hans erindringsbog (Pedersen 1951) kan vi empirisk få en fornemmelse af, hvordan denne konfrontation og gensidige forundring mellem tilflytterbonden og hans omgivelser trin for trin blev ham bevidst, og hvordan han selv vurderede den. Den måde, hvorpå han oversatte dette sammenstød mellem holdningerne og det billede af hans egne vurderinger, vi direkte og særlig indirekte kan få af hans erindringer, vil jeg i dette indlæg tage som et eksempel på, hvad bondegrundtvigianisme i 1880'erne kunne være i den østlige del af Giesegårdregionen.

Et punktstudie i selvidentifikation

Adfærd

Ud fra en indholdsanalyse af Niels Pedersen: *En sjællandsk bondes erindringer* vil jeg i dette afsnit forsøge at give en karakteristik af de specielle kulturelle og ideologiske holdninger, som, såvidt det kan ses af hans refleksioner over

hans meningsfællers respons, har dannet grundlag for en ret stor del af grundtvigske bønders særlige gruppeprofil. Denne gruppeprofil vil blive defineret udfra en analyse af Niels Pedersens særlige *aktiviteter* og tidsforbrug, de *symboler*, som hyppigt forekommer i hans tegnsprog samt den *ideologi* og selvopfattelse, som kommer til udtryk i hans fremstilling.

Først et par ord om Niels Pedersens baggrund. Niels Pedersen (1856–1950) er født i en bondegård i Svansbjerg under Vallø gods, kom i skole i Herfølge og senere i en betalingsskole i Køge. Niels Pedersen (i det følgende forkortet NP) hævder, at der hvilede noget mørkt og tungt over hans barndomshjem, og forældrene forbød ham direkte at gå til præst hos en ny grundtvigiansk kapellan (Fr. Møller). Efter konfirmationen arbejdede han, som mange andre gårdmandsbørn, på sine forældres ejendom og begyndte selv at søge til de møder, som grundtvigske præster holdt i Sydsjælland. Han kom også med i en skytteforening – »og det blev en stor rigdom for mig« (s. 29). Herigennem, og gennem nye kammerater fra nyvakte grundtvigske hjem, som sang livfulde sange og salmer, blev han stadig mere påvirket af denne nye agrare subkultur. Forældrene sendte ham på Karise højskole (»som herremændene stod bag«), men gennem tilskyndelse fra en lokal præst (Fr. Møller) kom han senere på Askov. Efter flere højskoleophold og tjenestetid som karl på sin brors gård, soldatertid i København, hvor han kom ind i højerestandshjem og Vartovmenigheden, blev han 26 år gammel hjulpet til egen gård, bl.a. med hjælp fra faderen. På denne gård i den sydlige del af Ejby, kilet ind mellem Giesegårdgodset Spanager og Gl. Lellingegård, kom han sammen med sin kone til at bo det meste af sit liv. Først da han i 1922 afstod gården til en datter og svigersøn, flyttede han til en villa, som han havde ladet bygge til sit alderdomsophold.

De mest markante træk i NP's aktivitetsmønster er hans ivrige og kontinuerlige deltagelse i den grundtvigske højskoles arrangementer, hans stærke interesse for grundtvigsk kirkeliv og hans feriebetonede rejser. Hans adfærd i disse fora er helt og holdent præget af forsøg på i så mange situationer som muligt at interagere med folk med samme ideologiske holdning som han selv og af i fællesskab med disse »frænder« at få bekræftet og udbygget sit norm-sæt via den grundtvigske subkulturs elitepersoner i form af præster, højskoleforstandere og delvis friskolelærere. Selv betegner NP det som at »leve med og være vågen« (s. 33).

Foruden opholdet på Karise var NP tre gange elev på Askov højskole, hvor han lærer livet i lærerhjemmene at kende: livlighed, munterhed, sang og mild autoritet – »alt var jævnt og ligetil« (s. 32). Gennem højskoleopholdene får NP etableret et meget stort netværk af venskaber ud over landet og ved kontakterne med lærerne erfarer han, at akademisk kundskabs-erfaring, autoritet, holdningskommunikation og venlighed overfor bønderkarle er forenelige stør-

relser. Om And. Pedersen skriver han, at han var en samlende kraft, »gløddende varm for højskolegerningen, jævn og folkelig i al sin færd, så dejlig fri for juristeri« (s. 35). Fra sin soldatertid (bl.a. som underkorporal) og videre igennem sit liv trækker han på disse erfaringer. Han nævner, at »det var en underlig tid, højskolefolk havde så let ved at finde hinanden«.

Det ville nok være mere rigtigt at sige, at de søgte at finde *hverandre*. NP's for bønder ret livlige rejseaktivitet vidner om, at han systematisk enten lader sig lede eller selv direkte styrer mod enten gamle højskoleelever, han kender, grundtvigske præster, folk som efter sigende har haft en eller anden forbindelse med højskolen eller med institutioner, som kan associeres med højskolars specielle symbolsæt. Dette gælder ligemeget, om han på fodtur i Jylland søger natteherberge i en lade (»manden havde i sine unge dage været på Kolds højskole, så vi fik et godt velkommen og en gæsteseng at hvile i« (s. 67)), om han er på udflugt med højskoleskibet »Skjalm Hvide« i Stockholm (vises rundt af en kollega til en lærerinde med tilknytning til Askov (s. 94)), om han er i Antwerpen, hvor han besøger den norske kirke og sømandshjemmet, (hvor »der var godt at være« (s. 139)), om han er til bryllup hos bekendte i Norge (hvor han opsøger folk, som har været på Sagatun højskole (s. 155)), eller han er i Sønderjylland med en kammerat (»husets unge datter havde været på Testrup højskole, så der var nok at dele« (s. 64)).

Højskoleaktiviteterne havde naturligt nok forbindelse med NP's frikirkeinteresse. Kirkelivet vurderedes efter menighedens grad af deltagelse, forkynselsens karakter, salmerne, der blev sunget, og præstefamiliens gæstfrihed i deres private hjem. Disse elementer var bestemmende for graden af »søndagsglæde«. Selv var NP sognebåndsløser og i mange år med til at arrangere kirkelige møder i Lellingskoven, lige såvel som han deltog i vennemøder bl.a. på Fyn, hvor hans kone havde tilhørt Ryslinge-menigheden.

Det fynske kirkeliv og de dermed forbundne bevidsthedsmanifestationer optog NP meget. Efter et besøg hos Niels Lindberg, Kerteminde, skriver han: »Jeg blev så underlig betaget. Kirken stopfuld og en fuldtonig menighedssang, to friskolelærere sang for, intet orgel ... Her følte jeg mig hjemme. Vi var inde i præstegården bagefter« (s. 91 f.).

Det er karakteristisk, at vi i NP's bog hører meget om hans ydre aktiviteter i »det gode liv«, en del om hans eget hjemliv, men næsten intet om gårdens drift, som det ellers er almindeligt i gårdmandsmemoirer (jfr. f.eks. Jensen 1924).

Med hans stærke præg af højskoleadfærd er det ikke påfaldende, at han som eneste »højskolemand og Venstremand« i byen fra første færd blev betragtet som en »ny aparte mand«, som han udtrykker det. NP nævner ofte begrebet »folkeliv« som noget helt centralt i »det gode liv«, men hans eget møde med den traditionelle lokale livsform forløb ikke helt gnidningsløst.

Allerede den første dag i den nye landsby i 1882 mærkedes forskellen. Da der efter mange timers forhandling om gårdens pris endelig skal drikkes lid-køb i thepunch vægrer NP sig ved at få budt rom i sin the – »dog klinkede jeg med alligevel« (s. 76). Og da den gamle ejer med begejstring udtrykte, at vråskabet godt kunne følge med gården og de øvrige møbler, sagde NP direkte nej tak til dette »spiritusskab« (s. 76). Ikke længe efter blev NP af en bedemand budt til begravelse i bylaget. Han synes, bedemandsinstitutionen er lidt komisk, går dog til begravelsen, men undres over, at der tages varsler ved graven, vil ikke deltage i gravøllet bagefter og går hjem. Senere siger han nej tak til et barselsgilde og går heller ikke til oldermændens fastelavnsgilde, som blev meldt ved budstik. Til byens tiendegilde går han efter spisningen. Ved begravelsesgilder misbilliger han stærkt mad- og spiritusudbuddet, og ved et tilfælde, hvor der senere blev danset i loen, bemærker han spydigt, at det »måske var for at holde varmen?» (s. 86). NP skriver, at han følte sig som en fremmed fugl, og at de på hans gård passede sig selv (og var flittige; altså modsat de andre, som ikke var det).

Det er dog noget tvivlsomt, om NP virkelig som bondesøn var så ubekendt med sådanne gamle bondeskikke. Han hævder, at han følte sig fremmed blandt de konservative og uoplyste bønder i Ejby, men – såvidt det fremgår af hans beretning – ikke i de (grundtvigske) akademikerhjem i København, han som soldat var blevet knyttet til. Alt tyder dog på, at NP bevidst har forsøgt at distancere sig fra sine bysørn, bl.a. ved ikke at deltage i det gamle folkeliv, som stadig eksisterede i 1880'erne. Det var træk af dette folkeliv, den grundtvigske højskole på traditionalistisk vis få år senere prøvede at retablere i en ny form, men når NP i så varme vendinger taler om »folkelivets« værdi, mener han åbenbart et særegent, primært af højskolen skabt fællesskab mellem dens tilhængere, eksemplificeret f.eks. ved deltagelse i de sangaftener og belærende foredrag, han så ofte omtaler såvel som den særegne symbolkommunikation i den ritualiserede grundtvigske adfærd.

Dette ses bl.a. ved omtalen af hans eget hushold, som i alt overvejende grad var sammensat af tjenestefolk, som havde været på højskole. »Fra Sierslev i Stevns fik jeg en karl og en pige, alle højskolefolk, så det daglige liv gik så fornøjeligt, og arbejdet var som en leg« (s. 91). »Vi skulle aldrig ud for at more os, som det hedder, for vi havde større glæder at ty til« (s. 101). Man tager i stedet til møder og i foredragsforening i omegnen, og kommer NP i kontakt med en (åndelig) nabo, hvor familien var friskolefolk og valgmenighedsfolk, betegnes en sådan gård som »et rigtigt bondehjem«.

Det er tydeligt, at NP gennem organiseringen af sin sociale identitet også søgte at etablere og vedligeholde en vis standardiseret form for ageren, som han prøvede at overføre til sine tjenestefolk, børn og disses bekendte. Om datterens opdragelse hedder det: »Hun kom ud at tjene i et godt hjem og

derfra på Vallekilde højskole, da hun var 18 år, hvor hun sugede til sig med lyst og glæde af det rige liv, hun mødte dér. Venner fik hun, og Sigrid Trier Hansen holdt meget af hende. Fra højskolen fik hun plads i Sønderjylland de tre måneder, for hun måtte lære deres kår at kende, som levede under fremmedherredømmet« (s. 152 f.). Mange af ordene i en passus som denne havde for NP en videre mening end dens blotte leksikale betydning. Han kommunikerede et budskab, som for hans naboer ofte var tåget og uforståeligt, men for »vennerne« var det gennem dets specielle tegnsprog udtryk for en egen form for samhørighed. Gennem denne sproglige kode søgte man at drage en klar kulturel grænse mellem grundtvigske sympatisører og de andre – mellem »dem« og »os« (jf. Balle-Pedersen 1977).

Symboler

NP og hans venner opererede i deres tegnsprog med mere eller mindre tydelige symboler. Jo mere »oplyst« man var (indenfor subkulturens repertoire), i jo højere grad var man i stand til at tyde disse symboler. Derigennem kunne man få større og større indsigt i kulturs værdier og dermed erhverve sig status i bevægelsens interne sociale stratifikation. Kun en lille del af dette symbolkompleks er tilgængeligt for os, men jeg har i nedenstående skema forsøgt at opstille nogle elementære kategorier i den kulturtradition, der var grundlaget for symbolproduktionen.

Igennem NP's beretning bliver vi hele tiden konfronteret med modsætningsforholdet mellem elementer, som hører det gode liv til versus dem, som betegnes som fremmede, dårlige, ufolkelige etc. Det er elementerne i de forskellige kategorier i det gode liv, som symboliseres i bestemte former for adfærd, påklædning, arbejdsorganisation, byggestil, skrivemåde (ö i stedet for ø) m.v. Denne symbolisering kommer i første omgang til at udtrykke tilhørsforhold til idealet om den harmoniske, positive, konfliktløse livsform og til de specifikt grundtvigske værdier.

Flere gange omtaler NP, at den gode (grundtvigske) hustru er den, som »lægger alt godt tilrette«, er mild, blid, venlig og stilfærdig. Højskolemanden er derimod ofte den, som ender i lokale foreningers formandsposter. Begges adfærd er præget af at støtte andre med »venneråd« og at leve med sangen. Selv har NP ikke mindre end 46 citater fra sange og salmer i sin bog. Da han for første gang skal bygge stald i gården, er der ikke særlig stor tvivl om, at den skal være efter »Tune-modellen«, og når han i bogen skal bringe et ungdomsbillede af sin plejedatter, vælger han et højskolefotografi, hvor hun er iført hvid kjole med rødt skærf. At hans barnebarn i dåben får det nordiske navn Gudrun er næppe heller nogen tilfældighed. NP understreger ligheden i

Modsætningskategorier i gårdmand Niels Pedersens kulturelle forestillingsverden

Art	Det gode liv (positivt/aktivt/naturligt)	Det fremmede liv (negativt/passivt/kunstigt)
Tilstand	natur	borgerlig kultur (dvs. opstyltethed, snobberi)
Spirituel	Thor – folkeånd – rig og stor verden	jætter – romerånd – død verden
Tid	udviklingen/det nye	det gamle
Nation	Danmark. Norge, Norden, Sønderjylland	Tyskland
Kunst	G. C. Freund, L. Frølich, B. Bjørnson	(Thorvaldsen)
Social orden	frihed, retfærdighed, lighed	provisorisme, valgtryk, forrettigheder
Socialisering	friskole, højskole, menighedsliv, ord/tale	terperi / lærebog & salmebog, skrift
Erhverv	bondeerhverv, højskolegerning	militær, (embedsmænd)
Adfærd	godhed, hjælpsomhed overfor frænder, sang	kortspil om penge, kroliv, moderat og kraftig spiritusnydelse
Egenskaber 1	fornøjelighed, at være glad/jævnhed, beskedenhed, folkelighed, levende åndelighed	råhed, spekulation, overflod, materialisme, inaktivitet
Egenskaber 2	mandligt: livlighed, munterhed, vågenhed, oplysthed, tapperhed kvindeligt: mildhed, stilfærdighed, blidhed	-
Farve/miljø	lys – luft, (levende) vand	mørke – tillukket, sne (is)

gården ved ofte at tale om »vi« (incl. tjenestefolkene), ved selv at være med til at malke og ved at kommunikere, at »vi kendte ikke forskel på fint og groft arbejde« (s. 129). Da han i 1888 bygger et stort, nyt rødstensstuehus, bliver det udformet i en særlig grundtvigsk byggestil. Ved indgangsportalen bliver der indhugget en sentens, og hans og hans kones initialer bliver også skåret i en egeplanke over indgangen. Samme stil anvendes siden til hans aftægtsstue. En af hans sidste gerninger som gårdmand er at få indrettet en gravlund på sin grund til sig selv og sin kone »under bøgetræer og nær ved det levende vand« (s. 184).

Det er svært at få konkret information om, hvad de grundtvigske kulturelle værdier mere præcist bestod i. Selv om mange af subkulturens bærere ofte udtrykte sig mundtligt og skriftligt, ser det ud, som om udtryksmidlerne i

selve subkulturen kun delvis var sproglige. De var ceremonielle og rituelle – de var handlinger mere end ord og skrift (jf. Barth 1971: 15). Det var, selv for eliten, vanskeligt abstrakt at udtrykke hvad grundtvigianisme var for noget. Af NP's beretning kan man umiddelbart få indtryk af, at han overfladisk hopper fra den ene sten i vadestedet til den næste, men det er næppe på grund af manglende vilje til at give en nøjere forklaring.

Gennem sin egen skoling har NP nærmest fået en rædsel for spekulative udredninger. Tingene skal opleves, ikke analyseres. Logik, nøgtern kalkulation og konsekvens hører ikke til de fænomener, NP omtaler eller betjener sig af. Han kan derfor ikke selv beskrive sit livssyn eller sin ideologi, men kan kun lade det komme til udtryk gennem et indforstået billedsprog.

Den, som ikke forstod symbolerne, spåede NP ikke nogen god skæbne. Da en gårdmand i skorstenstilsynet på et af hans billeder tager fejl af Grundtvig og Garibaldi bemærker NP melankolsk: »Altså han vidste dog noget, men han kom rigtignok senere i tugthuset for bedragerier« (s. 79). Hvor han bliver afkræftet i sine holdninger til det fremmede liv, kommer han naturligt nok i tvivl. F.eks. bliver han i Sønderjylland konfronteret med en kromand (et erhverv der er meget negativt ladet), som er interesseret i at høre om højskolelivet i Danmark og dermed bør regnes som en »ven«. NP må derfor undskylde sin holdning med bemærkningen: »Selv om han var kromand, var han selv en stille husbonde« (s. 63).

Ideologi

Et andet problem ved at give en karakteristik af den grundtvigske gruppeprofil, som NP var eksponent for, er, at ideologien – dvs. udtrykkene for det meningsindhold, som legitimerer en bestemt fordeling af magt (Grønhaug 1971: 90) – ofte er så nært sammenknyttet med de mere grundlæggende kulturelle normer, som personerne enten er opdraget i eller selv har været med til at socialisere sig ind i. Det er tit vanskeligt at vurdere, om NP f.eks. kun beskriver én del af den verden, som var omkring ham, eller om han virkelig opfattede hele sin verden på den måde, han beskriver den. Det sidste er ikke usandsynligt. Jeg har nedenfor forsøgt at klassificere hans både meget enkle og meget lidt præcise opfattelser af »livet«, som det fremtræder i de eksempler, han giver i sin bog.

En sådan klassifikation giver naturligvis mulighed for en i høj grad enkel opfattelse og bedømmelse af omgivelserne. Man kan herudfra meget hurtigt komme til en konklusion, om dette eller hint er rigtigt eller forkert. Samtidig er det også forholdsvis nemt for personen selv i diffuse situationer at vælge den »rigtige« verden. NP benyttede sig flittigt af begge muligheder.

*Klassifikation af gårdmand Niels Pedersens repertoire for fænomenet liv
(»folkeliv«, aktivitet, adfærd)*

	Privat sfære	Offentlig sfære	
rig verden	et rigtigt 'hjem'. naturen som basis for bonde- aktivitet. friskole, højskole.	menighedsaktivitet. folkemøder (dvs. møder med en form for grundtvigsk ind- hold). vågenhed (interesse i omgivel- serne; dvs. i besøg hos folk med samme holdninger som en selv).	lys
død verden	herregård. naturen betragtet som ressource. konservative bondehushold.	værtshusliv. militær organisation. borgerlig (urban) opstøltet adfærd.	mørk

Selv om NP i princippet kæmper for frihed for det enkelte menneskes ud-
foldelse, findes der i hans bevidsthedsmæssige repertoire kun frihed til at
vælge at høre til den »rigtige« side – hvis man vel at mærke ønsker at høre til
»vor kreds«. De, der vælger anderledes, afskrives simpelthen. NP beklager
ofte, at det må være således, men på den anden side er der for ham ikke tvivl
om, at grænsen må drages skarpt. Vejen til direkte fordømmelse af dem, som
gør anderledes end »vennelaget« vil, er ikke lang. Kun i enkelte tilfælde kan
der forekomme tvivl i bedømmelse af personer, som forbryder sig mod fast-
lagte taburegler. Jacob Knudsens (gode) arbejde og hans (dårlige) skilsmisse
er f.eks. vanskelig at håndtere. Under overskriften »Bånd knyttes og brydes«
skriver NP efter en stærkt bebrejdende indledning: »Alligevel blev han Dan-
marks gode søn, som pløjede dybt i folkeageren; og vi tilgav ham det skridt
i hans liv, som vi ikke forstod« (s. 90). NP føler, at han i kraft af den kultur-
tradition, som han er bærer af, har ret til at graduere sine omgivelser efter
»folkelivets« norm for rigtigt og forkert. Han giver både godsejeren, herre-
gårdsforvalteren, de uoplyste bønder, lejemændene, tjenestekarlene og
hønsetyvene et folkeligt ord med på vejen, vel at mærke, hvis de i hans øjne
selv har gjort sig »fortjent« til det.

Dette hænger bl.a. sammen med, at NP ikke anerkender den dårlige og
døde verdens stratifikationsskala (altså samfundets mere almene regler for
»fin« og »simplek«) og samtidig er sig sin egen informelle men ret markante

position bevidst i den gode og rige verdens (dvs. vennelagets) officielt ikke eksisterende lagdeling. NP underkommunikerer stærkt denne position i det grundtvigske subkulturelle vennelag, sin standsbevidsthed og sin rolle som patriarkalsk husholdsoverhoved. Han betegner gerne sig selv som »bonde« og har ikke noget imod, at godsejere eller embedsmænd skulle sætte et lille »grå« foran. I kommunikation med den døde verdens aristokrater nævner han sig selv som »den jævne bonde« eller manden på »den lille gård«. En enkelt gang er han enig med sin fader, hvor denne havde sagt, at NP ikke skulle trækkes ud af sin stand »og det var vist rigtig nok« (s. 21). Da han en sommer sammen med en højskolekammerat arbejder i Landbohøjskolens have, betegner han sig selv som daglejer eller »simpel arbejdsmand«, der dog kom i overretssagfører Plockros's hjem, i Vartov og i den Berlingske Gaard. Her erhvervede han det førnævnte Garibaldi-billede, som fik »en hædersplads i det lave hus under stråtag« (s. 80). Det nye kæmpemæssige stuehus med gavlkvist har »et jævnt hyggeligt præg«, og blev rammen om et meget aktivt møde- og selskabsliv, selvom »røgteren og manden på gården var ... den samme person« (s. 124).

Ideologien med hensyn til den lille grad af arbejdsdeling på gården og den ifølge NP deraf følgende udligning af den interne lagdeling er et centralt tema i bogen. NP havde altid »flinke hjælpere«, som han søgte at lære, at »menne-skelivets kår er de samme i borg og hytte« (s. 118). Han tog også tjenestedrenge fra familierne i Spanagers tyendehus, men hans tjenestefolk var alle-sammen »gode«. Der er næppe tvivl om, at NP selv behandlede sine folk human, men at han ikke i sit fyrretyve år lange liv som gårdmand blandt sine tjenestefolk, lugekoner og faste husmænd skulle have mødt, hvad han kalder »misundelsen fra neden« er ikke troligt.

Kun ganske få gange hører vi om andre sociale lag end gårdmænd, lærere, højskolefolk og præster. På sin barndomsegn havde NP dog også truffet »fattigfolk«, som var så »nøjsomme og taknemmelige« (s. 48), og da hans kone dør, hilser tyendehusmændene på herregårdsmarken det syngende lig-følge, hvilket gør et dybt indtryk på ham (s. 184).

Forhåbentlig er ovenstående eksempler tilstrækkelige til at vise nogle af de væsentligste ydre træk ved den grundtvigske subkultur, som NP var eksponent for. I denne kultur delte man visse fundamentale værdier med resten af samfundet, men man understregede sine egne afvigende opfattelser specielt med henblik på religion, demokratisk beslutningstagen, skoleundervisning og adfærd. Den grundtvigske subkultur blev også gennem dramatisering og propaganda gjort til et budskab eller en ideologi, som man helst ønskede udbredt over hele landet. Den fik derfor i dagligdagen en legitimerende funktion for tilhængerne. For NP og andre blev denne ideologi selve måden at orientere sig på i omverdenen. Ingen fælles eller kollektiv handling kunne gennemføres

uden at den først ideologisk var blevet konfronteret med den subkulturelle kodeks for rigtigt og forkert (jf. Thyssen 1973: 37). Samtidig kom man herigennem også kun til at opleve en bestemt »del« af verden – fortrinsvis sin egen. Den grundtvigske ideologi blev altså et slags filter, hvorigennem man oplevede livet (den del, som det altså var muligt at se herigennem), og denne form for orientering blev senere igen brugt som grundlag for nye handlinger, som igen kunne retfærdiggøres ved reference til erfaringsverdenen. Cirklen var dermed sluttet.

Disse grundtvigske lokalmiljøer blev bl.a. vedligeholdet og udviklet ved 1) at den subkulturelle enhed var hjemmet, som både havde reproducerende og socialiserende funktioner, 2) at grundtvigianismen havde enkle, let identificerbare symboler, som blev accepteret af de allerfleste tilhængere, og som også af »de andre« umiddelbart blev vurderet som grundtvigske, 3) at værdirpertoiret og de kulturelle former var ret ens for alle (rurale) tilhængere og 4) at de blev kommunikeret gennem en hyppig og positivt betonet form for samhandling.

Det var mangelen på dette handlingsmønster og lokale normer, som fik NP til at mene, at den egn, han flyttede til, var »død«, og at han selv i Ejby blev betragtet som »en underlig svend«. Men hvordan betragtede andre af religionens vogtere forholdene? Præsten i sognet skrev bl.a.: »Det mærkedes, at der aldrig her i sognene havde været nogen vækkelse, ikke mindst på de gamle kendtes det, da de stod ret fremmede overfor kristendommen«. Han mener, at beboerne nærmest betragtede præsten som embedsmand »hvad sikkert skyldtes afhængigheden i ældre tid af herregården« (Nedergaard 1954: 104).

Også i naboegnene vestpå under Giesegårdgodserne var forholdene de samme. Hos Volderslev-Gørslev præsten hedder det: »I hvert fald har sognet ikke været præget af vækkelser eller kirkeligt røre; befolkningen er flink, med mange gode menneskelige egenskaber, men der luer ingen kirkelig ild« (Nedergaard 1954: 601). I godsets hovedpastorat Nordrup-Farringløse skriver præsten: »Sognene har ellers i det store og hele været uberørt af vækkelser ... Kirkegangen har efter midtsjællandske forhold været god, men flertallet er præget af materialisme og ligegyldighed; ... en del hørelyst, men kun lidt bevidst liv« (Nedergaard 1954: 360).

Ifølge disse tre præsters udsagn havde NP åbenbart ret, når han hævdede, at bønderne i denne egn var fortrykte, og at der ikke fandtes noget (grundtvigsk) folkeliv eller aktivt menighedsliv. Vi må imidlertid forsøge at angribe problemet fra en anden side. Vi må spørge, hvilke befolkningskategorier vi overhovedet i dette område har at gøre med, hvorfor og hvordan de netop er kommet til at få det præg, de har, og hvilken situation de på det pågældende tidspunkt (ca. 1870–90) befandt sig i. Hvad var for dem de centrale problemer i livet?

Lokale sociale forskelle

Udfra allerede foretagne undersøgelser af Giesegaard-godserne har vi en god mulighed for at kunne sammenfatte væsentlige træk af den sociale situation i området, specielt med henblik på den klassemæssigt nedre del af det samfund, som ikke hørte til NP's verden.

Egnen havde i over 100 år været karakteriseret af ret store og forholdsvis ensartede bondegårde, som dyrkede hovedparten af jorden, og små husmandsbrug, som leverede arbejdskraft til gårdene og til godsernes storlandbrug, skovdrift, teglværksindustri m.v. Men gårdmænd og husmænd var ikke to komplementære kategorier, hverken hvad angik deres størrelse eller indbyrdes karakteristika. I disse godssogne havde antallet af husmænd været ret stort allerede i 1600-årene (Christiansen 1978 a.). Efter udskiftningen omkring 1800 udgjorde bondehusholdene kun 30 % af samtlige hushold i Gørslev, men i 1880 var de helt nede på 13 %! Selvom den sidste procentsats kunne variere fra by til by er det dog klart, at bønderne i 1880'erne og 90'erne tal-mæssigt absolut var i mindretal. Til gengæld var bønderne forholdsvis ensartede m.h.t. jordtilliggende, driftsform, normer og økonomiske/politiske vilkår.

Det samme kan ikke siges om husmandskategorien. Her fandtes folk lige fra fæstehusmændene i skovvængerne med 10 td. land jord ned til de helt jordløse arbejderfamilier i hus eller indsidderstue, for slet ikke at tale om aftægtsfolkene eller lemmerne på sognenes fattiggårde. Selv om der således var stor indbyrdes forskel på denne husmands- og indsidderkategori blev disse mennesker af bønderne ofte slet og ret betegnet som »småfolk«.

Den proces, som var baggrunden for tilstedeværelsen af de mange forskellige lokale husmandskategorier, var tæt forbundet med godsernes udvikling i det 19. århundredes første halvdel og bøndernes frigørelse. Da bønderne mellem 1803 og 1835 lokalt afløste deres tunge hoveri, byggede Giesegård i stedet helt nye husmandsbyer, hvor de nye lejemænd ikke skulle betale indfæstning eller lejeafgift for deres bolig og 3-5 td. land jordparceller, men arbejde renten af på hovedgårdsmarkerne. Ved bondeopløbene, husmandsdemonstrationerne og reformerne i 1845 og -48 blev der sat en stopper for disse meget hårde kontraktforhold, og husfolkene fortsatte deres lejemål som løse daglejere i skovene og som småbrugere. I stedet byggede godserne deciderede arbejdsbarakker for den faste stok af gifte folk, som var en forudsætning for en rationel avlsgårdsdrift, der krævede en stor konstant arbejdsstyrke. Disse tyendehusmands-familier i »de lange huse« (f.eks. Vittenbjerghuset, som NP nævner) havde overhovedet ingen jord, men arbejdede som markarbejdere og malkekoner for fast dagløn på godserne.

I slutningen af århundredet fandtes der altså i »småfolkenes« række både

fæstehusmænd (på livstid) med 5–10 td. land, lejemænd (på 1/2 års opsigelse) med 3–5 td. land, tyendehusmænd (på 1/4 års opsigelse) uden jord, foruden håndværkerne i landsbyerne, småhøkerne, enkerne i indsidderstuerne og den store gruppe af løse tjenestefolk i gårdene.

Ingen husmænd i området *ejede* på dette tidspunkt deres hus eller jordlod. Derimod stod halvdelen af bønderne midt i kampen om købene af deres fæstegårde.

Vi ser således, at der i denne sjællandske godsregion fandtes en kolossal stor lagdeling i landbefolkningen, som bl.a. også resulterede i højst forskellige interessemønstre i de forskellige lag. Nørregaard har hævdet, at klassemodsatningerne i 1870'ernes landsbyer måske var de største, vi overhovedet har oplevet på landet (Nørregaard 1951), og dette måtte uvægerligt give sig udslag i en stor variation i de helt nære krav, gårdmænd og husmænd hver især prøvede at kæmpe for. Hverdagens problemer, levestandarden og fremtidsudsigterne var på dette tidspunkt højst forskellige i gård og husmandsstue. I mange husmandshjem var sult en ikke ukendt foreteelse, hvorimod man ved en blot nogenlunde god driftsform i gårdene faktisk var i stand til hen ad vejen at samle kapital af en ret anseelig størrelse.

Funktionel baggrund for ikke-deltagelse i den grundvigske livsform

For at folk skal kæmpe eller interessere sig for en sag, som på en eller anden vis kræver ofre i form af tidsforbrug, penge, personlige risici etc., er det som oftest nødvendigt, at de pågældende mennesker kan se et vist mere eller mindre realistisk formål for deres handlinger, at de er i stand til at føle, at de herigennem realiserer latente personlige kræfter, og at de overhovedet i deres dagligdag har praktisk mulighed for at yde de afsavn, der er forbundet med aktiviteterne.

Gennem sogne- og godsarkiverne ses, at der i Giesegård-regionen rent faktisk fra 1830'erne og fremefter fandt en livlig lokal socialpolitisk aktivitet sted. Det drejede sig fra bøndernes side om kamp mod hoveriet og fæsteinstitutionen, mod udparcellering og inddragelse af bondejord under avlsgårde, mod valgtryk og godsejerdominans i sogneråd, mod provisorisme og retsvæsen. I de hedeste kampår i 1880'erne undlod Demokratisk Forening, som var stiftet af lokale Venstre-bønder, ikke på nogen punkter at manifestere sig mod godsejervældet, regeringen og konservatismen. Dette skete gennem skriftlige protesttilkendegivelser, kampafstemninger i sognerådene, sabotering af godsarrangerede lokale initiativer, dannelse af riffelforeninger, skattenægtelse og en stor integrerende mødeaktivitet blandt lokalbefolkningen. Det var de yngre bønder, der som oftest var primus motor i sådanne aktiviteter, og kampen var nok organiseret på et formelt alment demokratisk grundlag, men

formålet var primært rettet mod en frigørelse af bønderne fra de sidste rester af afhængigheden fra herregårdene. Det var ikke lokalbefolkningen som helhed, men derimod *gårdmændene*, der gennem lokal selvorganisering forsøgte at sprænge sig selv ud af det gamle almuetilhørsforhold og tilkæmpe sig en plads på den nationalpolitiske arena.

Selv om denne talmæssige minoritetsgruppe var identisk med den, som NP's erindringer koncentrerede sig om, var handlingsadfærden tydeligvis forskellig. For NP, som kom fra et velstående bondehjem, og selv af far og svigerfar havde fået sin egen gård forærende, var opgaverne i tilværelsen hovedsagelig at deltage i et åndeligt liv. Hans vestlige naboer var derimod mere interesserede i politisk at forandre tilværelsen, og kardinalpunktet var for dem kampen om ejendomsretten til gård og jord. Omend disse bønder for NP var folk uden åndeligt liv, kan vi dog næppe betegne dem som mindre folkeligt aktive end hans egne meningsfæller. Landbrugsteknisk var de »døde« bønder – omend med store indbyrdes forskelle, som bl.a. havde at gøre med gårdfamiliernes udviklingscyklus og dermed deres prioriteringsgrundlag – også ret godt med, hvad f.eks. ses af, at kobesætningerne fra 1861–93 steg med 68 % (Gørslev).

Blandt småkårsfolkene var forholdene anderledes. De, som havde jord, var ikke kun en slags minibønder – de repræsenterede i Østdanmark en helt anden livsform end gårdmændenes. Hovedparten af husmændene gik på dagleje og muede, vedligeholdt bedriften og passede jorden kl. 4–6 om morgenen og kl. 7–9 om aftenen samt om søndagen, som ofte var den travleste dag. Hos tyendehusmændene, hvor manden havde fast fritid, var konen forpligtet til at malke 18 køer på herregården 3 gange daglig, også på helligdagene. De jordløse fæstehusmænd havde umiddelbart mest fritid, men mange søgte at forbedre deres indtægt ved ekstra arbejdsydelser og husflidsproduktion.

I husmændenes og indsiddernes spartanske og af hårdt arbejde helt dominerende livsform lå der en indbygget bremse for en stor udadrettet aktivitet. Husmændene ser vi kun i kollektiv aktivitet i 1840-»tumulterne« om pligtarbejde og delvis i 1884-røret angående provisorispørgsmålet og godsejernes valgtryk overfor lejehusfolk.

Daglejehusmændene var forpligtet til personligt at møde på arbejde hver dag, og husmændene med jord måtte eventuelt varetage deres lille landbrug om aftenen og om søndagen. De havde ikke som bønderne tjenestefolk, der kunne passe bedriften, og kun få af dem havde hest. Det kan måske lyde elementært, men at have hest og vogn var i en »død« egn faktisk nødvendigt for fuldt ud at deltage i den grundtvigske subkulturs specielle aktiviteter, som f.eks. udflugt til valgmenighedskirken, vennemøder, foredrag og kontakt med meningsfæller. Og foruden transportmidler krævede dette også tid, og ingen af delene var ret mange småfolk i besiddelse

af. Her stod gårdmændene i en langt gunstigere situation, men også de prioriterede åbenbart i dette område andre værdier højere. De kæmpede først og fremmest for politisk uafhængighed. De indbyrdes højst forskellige husmandsfamiliers hovedinteresse drejede sig om mere varierede jordnære økonomiske punkter, som f.eks. at få lidt ekstra lejemod, via godset at »kringle« et lejemod til en søn eller svigersøn, at kunne forøge besætningen fra én til to køer, at få fritaget konen for malkeforpligtelsen, at få penge til fodtøj til et barn, som stod for at skulle konfirmeres etc.

Kulturel baggrund for ikke-deltagelse i den grundtvigske livsform

De ovenfor skitserede forskelle havde dog ikke udelukkende deres baggrund i befolkningens praktisk/funktionelle situation. Flere lokale kategorier var også underlagt, hvad jeg har kaldt en slags patrimonialisme, d.v.s. et reelt eller oplevet mønster for næsten total dominans fra godsets side, som bl.a. gav sig udtryk i form af bestemte træk i adfærd og normsystem. I sidste halvdel af det 18. århundrede havde de sociale forhold på Giesegårdgodserne været meget elendige og da folk – bønder og husmænd – kun havde meget begrænsede muligheder for selv at påvirke deres liv og fremtid i en for dem sikker eller blot positiv retning, var de i alt overvejende grad afhængig af karakteren af deres personlige relationer til godsforvalteren eller greven (Christiansen 1978 b). For de forskellige husmandskategoriens vedkommende vedblev disse personlige relationer på grund af ejendomsstrukturen at have en altafgørende betydning også i det følgende århundrede. Selv om man ideelt set ønskede at frigøre sig for alle de snærende bånd, som var forårsaget af godsets totale beherskelse af situationen, blev man nødt til at vedligeholde og udbygge (forbedre) de informelle kontraktformer, og dette måtte naturligt i Giesegårds magtstruktur mere rette ens orientering indad mod godset end udad mod omverdenen. I husmændenes verdensbillede var godset centrum, og hvad der skete dér, behøvede langt fra at være uden betydning for ens egen eller ens børns tilværelse. Det lokale liv havde i et par hundrede år været infiltreret af Giesegård, og hele den sociale organisation var i slutningen af 1800-tallet stadigvæk præget af herregårdens tilstedeværelse.

Da en ung gartnerlev fra Jylland i 1877 kom til et sjællandsk gods bemærkede han, hvordan meget af den lokale interesse fokuserede på livet på godset: »Det undrede mig og var noget nyt, at både de og andre på egnen var så optagne af, hvad greven og herskabet i det hele foretog sig. Sådan noget var jeg helt fremmed for hjemme fra« (Nielsen 1942: 55). Lignende iagttagelser har andre gjort og kan stadig gøres. Denne interesse var imidlertid ikke kun noget, der var rettet fra landsbybefolkningen mod godset, den gik i lige så høj grad også den modsatte vej. Baggrunden herfor lå i det enkle forhold,

at landsbybefolkningen var afhængig af godsadministrationens top i alle forhold, som drejede sig om afgifters størrelse, henstand med rente, arbejdsvilkår, børns arbejdsmuligheder, personlig hjælp og for bøndernes vedkommende prisen på deres gårde. Omvendt var godset interesseret i husmændenes og bøndernes liv for at få informationer om husholdenes økonomiske bærekraft, muligheder for arbejdskraftsrekruttering, nye egnede emner til fæstere, lejere eller forpagtere og standarden for vedligeholdelsen af dets gårde og huse.

Ud fra sådanne omstændigheder er det ikke forbavsende, at folk talte mere om greven end om Gud, og at de på grund af den materielle afhængighed af godset, som Ejbypræsten bemærkede, udviste en anden adfærd (underdanighed; eller nærmere overfladisk føjelighed) end landboer under friere forhold. Gennem lokale dag- og regnskabsbøger fra tiden mellem 1860 og -90 kan det ses, at på trods af at bønderne i netop disse år i deres påklædning, indbo, spisevaner m.v. lånte mange træk fra den urbane, borgerlige kultur, vedblev de også i mange tilfælde at vedligeholde det gamle, institutionaliserede folkeliv i landsbyen med f.eks. fastelavnsfester, tiendegilder, barsels- og oldermandsinstitution m.v. (Christiansen 1978 c). I denne lokale organisation blandede godset sig overhovedet ikke, og det ser interessant nok heller ikke ud til at have hæmmet graden eller fremkomsten af den nye af samtiden lovpriste driftige gårdmandstype, »andelsbonden«. Det er således ikke troligt, at det, som NP mener, blot var gammeldags konservatisme, der skulle være baggrunden for, at bønderne i denne egn var så lidt modtagelige for »den nye (grundtvigske) tid«.

Slutning

Jeg har i det foregående søgt at karakterisere den grundtvigske agrare gruppeprofil og prøvet at skitsere nogle forudsætninger for, at andre bønder ikke var præget af denne subkultur. Den grundtvigske livsform og det dertil hørende værdimønster blev skabt og udbygget gennem en stærk kulturel integration mellem meningsfællerne. Nogle var i samhandlingen mere aktive end andre, men alle søgte de bevidst at fremme visse handlingsformer og for-dømme andre. Graden af den kulturelle integration blev kommunikeret gennem mængden af de tegn og symboler, som blev opretholdt i den sociale kontekst, og som til stadighed blev defineret og redefineret af de grundtvigske præster og højskolefolk, som udgjorde eliten i indlæringen af den alternative dannelse. Denne subkulturelle kosmologi blev, som H. P. Clausen har påpeget, ikke kun selve måden at opleve tilværelsen på (Clausen 1973: 13), men også udgangspunktet for den ideologi, hvorved den agrare, grundtvigske selvforståelse blev integreret i det nationale bevidsthedsmønster.

Denne ideologi kom til at fremstå som en garant for selve begreberne de-

mokrati, nationalitet, folkelighed og lighed. Men naturligt nok ønskede mange grundtvigske bønder først og fremmest demokrati på deres (agrarer) præmisser. På det lokale niveau er det ofte svært at genfinde en reel demokratisk holdning, og hvad angik ligheden, drejede dette punkt sig primært om kampen om lighed med byernes borgerskab, embedsmændene og godsejerne. Uligheden på landet blev ofte helt fortrængt, som det f.eks. ses i NP's tilfælde. Det politiske indhold i ideologien tog ikke højde for sociale forskelle i det, man kaldte for hele den samlede bondestand.

Heri findes dog ikke nogen væsensforskel mellem den holdning, som NP gav udtryk for, og den, som hans naboer i Giesegårdregionen repræsenterede. Giesegårdbønderne delte ikke NP's subkulturelle normer og havde derfor ikke hans enkle helhedsopfattelse af omgivelserne. Til gengæld kæmpede de for langt mere præcist definerede forandringer. Forandringer, som skulle få en væsentlig betydning for hele agrarsamfundets udformning, men som i den givne situation særligt var rettede mod tilfredsstillelse af gårdmændenes politiske ønsker.

Både de »døde« og de »levende« bønder arbejdede således direkte eller indirekte for at fremme deres egen klasses interesser, og mange gårdmænd regnede direkte »småfolkene« som en slags andenklasses mennesker. Mange havde den opfattelse, at deres fattigdom ofte var selvforskyldt og tit havde sin årsag i manglende planlægning og ligegladhed. Den laveste kategori af småkårsfolk respekterede end ikke de besiddende gruppers kulturelle værdier og ritualer, hvilket naturligvis måtte resultere i fordømmelse. Omvendt mente husmændene og indsidderne, at bønderne var for rige, var skidt vigtige og ikke ville eller kunne indleve sig i deres specielle livsformer og vilkår. Bønderne forstod ikke, i hvilken grad husfolk i dette område var socialiseret ind i den godsverden, som næsten helt definerede deres position og udfoldelsesmuligheder. De var ikke alene underlagt den formelle økonomiske/indflydelsesmæssige tvang fra godsets side, – de havde også ubevidst gjort denne dominans i deres livssituation til en slags »selvtvang« (Elias 1977: 312 ff.). Dertil kom, at der også som nævnt var flere praktisk/funktionelle faktorer, som hæmmede småfolk i på lige fod med bønderne at deltage i lokale bevægelser, ligemeget om disse var organiseret af den ene eller den anden kategori af gårdmænd.

Hvis vi vil studere bevidsthedsmanifestationer i bondemiljø, må vi derfor først undersøge, hvilke sociale kategorier dette bondemiljø består af, og dernæst være opmærksom på, at »bevidst liv« kan have flere forskellige forudsætninger og udtryksformer. Endelig kan værdimønstrene i folkelige bevægelser ofte redefineres efter forskellige omstændigheder, selvom symbolerne er de samme, lige så vel som deres indhold kan variere stærkt alt efter i hvilken national politisk kontekst de bliver kommunikeret.

Noter:

I Artiklen er skrevet som et indlæg til forskningsseminaret »Det grundtvigianske bonde-miljø og dets indflydelse på dannelsen af en demokratisk politisk kultur i Danmark ca. 1850–1945«, holdt på Vestbirk højskole 13.–15. oktober 1978. 2 Termen selvtvang bruges her i en lidt anden form end hos Elias.

Litteratur:

- Balle-Petersen, M. 1977: Guds folk i Danmark, Nogle synspunkter på studiet af religiøse grupper, i Folk og Kultur.
- Barth, F. 1971: Forfedrekultus og frugtbarhet. Livssynet i en primitiv religion på Ny Guinea, i F. Barth (red.): Mennesket som samfunnsborger, Bergen.
- Bjørn, C. 1976: De folkelige bevægelser i Danmark, i Fortid og Nutid bd. 26, hf. 3.
- Christiansen, P. O. 1978a: The Household in the local Setting, i S. Akermann m.f. red.): Chance and Change. Social and Economic Studies in Historical Demography in the Baltic Area, Odense.
- Samme 1978b: Forms of Peasant Dependency in a Danish Estate 1775–1975, i Peasant Studies Vol. 7 No. 1.
- Samme 1978c: Peasant Adaptation to Bourgeois Culture? i Ethnologia Scandinavica.
- Clausen, H. P. 1973: Hvor længe varede det 19. århundrede kulturelt? i S. Jørgensen (red.): Kulturelle, politiske og religiøse bevægelser i det 19. århundrede. Det lærde Selskabs publikationsserie, hf. 1. Århus.
- Elias, N. 1977: Über den Prozess der Zivilisation, bd. 2, Suhrkamp.
- Grønhaug, R. 1971: Etablering av tegn i sosiale forløp, Bergen.
- Jensen, L. P. 1924: Bondeliv paa en vestsjællandsk bondegaard i ca. 200 aar, i Årbog for hist. samfund for Sorø amt.
- Nedergaard, P. 1954 (red.): Dansk præste- og sognehistorie, bd. 2, Kbh.
- Nielsen, J. 1942: Fra en grotid 1860–1942, Odense.
- Nørregaard, G. 1951: Klasseforskellene mellem gårdmænd og husmænd i 1870'erne, i Jyske Saml. N. S. bd. 1.
- Pedersen, N. 1951: En sjællandsk bondes erindringer, Kbh.
- Thyssen, A. P. 1973: De religiøse bevægelser samfundskritik og den demokratiske udvikling, i S. Jørgensen (red.) 1973.

Summary

»The Living« and »the Dead«

A Content Analysis of the Memoirs of a Grundtvigian Peasant-Farmer Seen in a Local, Social and Cultural Perspective

The aim of this case-study has been to explicate the elements that made up the peasant-Grundtvigian ideology at the close of the 19th century, and to test the degree to which a Grundtvigian peasant-farmer's conception of his environment relates realistically to the actual social context that surrounded him.

The first part of this problem is examined by means of a content analysis of the memoirs of a Grundtvigian peasant-farmer (Niels Pedersen 1951, henceforth abbreviated NP). My working hypothesis was that the »immigrant« peasant-farmer NP's idea that the reason why his new neighbours were not interested in participating in the »living« Grundtvigian life was that they were conservative and old-fashioned (i.e. »dead«), quite simply was not the right one. The very subjective evaluations, in NP's memoirs, of himself as well as of »the others«, must be presumed to be fairly useless in a reconstruction of the actual social realities. His norms and values, on the other hand, are most interesting in a cultural/ideological perspective.

On the basis of the content analysis it was possible to systematize NP's particular actions and time-use, the symbols most frequently appearing in his sign language, plus the ideology and self-conception which find expression in his account. Through this it was possible to construct the framework of a local Grundtvigian group profile.

The rural Grundtvigian group profile was characterized by its members' opposition to the official church, the teaching in schools, bourgeois (urban) culture plus the privileges of the cultural and official aristocracy. NP and his friends, however, had a decidedly positive attitude when it came to the national (peasant) Folk High-School, Free Church, Free School, nature (as opposed to culture), »progress«, work with the soil, justice and equality.

A considerable amount of NP's time was spent maintaining and expanding his network of people similarly disposed. By means of a well-developed group contact, the Grundtvigian ideology was confirmed and communicated via lectures, singing and church activities and symbolized by an alternative style of building, verbal expressions, type of dress and names (for children). NP himself wished to experience the good »living« world as harmonious, positive, egalitarian and without conflicts, with a minimal division of labour. In reality, however, there was a marked degree of informal stratification inside the Grundtvigian circle.

In the neighbourhood to which NP moved and which he describes, the medium-sized peasant-farmers, however, were greatly in the minority. The majority of the population consisted of cottars, farm labourers and domestic servandts, but those are rarely mentioned in his descriptions.

Ever since he came to the district NP had been an *owner-occupier* of his farm owing to the support of his family, whereas all the farmers he describes as conservative and (spiritually) »dead« were in the middle of a process of secession from the estates, and in the 1880's no cottar or farm labourer owned his house or land. Their main interest was economic or political liberation from the estates, and, in addition to this, many cottars and labourers simply did not have the financial resources, the time or the means of transport, that made it feasible to take part in the life of the Grundtvigian sub-culture.

It also emerges that ever since the 1830's (and in particular in the 1880's which NP describes) the »dead« peasant-farmers had in actual fact been very active in their political struggle against manorial pressure. The mobilized great social activity around demonstration against the *corvée* (the 1840's), the tenant institution, the discontinuation of farms, the intimidation of electors, and an undemocratic administration of justice. They centred their activities round political/economical liberation, whereas NP was solely interested in a spiritual/ideological struggle, and, through his specifically Grundtvigian cultural filter, he was incapable of perceiving the connection between his neighbours' problems and *their* form of activity. In his eyes they did not live a »living« spiritual/ideological life – they were »dead«.